

Радослав Раскојковић

200 ГОДИНА ОД УТЕМЕЉЕЊА МОДЕРНЕ ЦРНОГОРСKE ДРЖАВЕ - МУЗЕЈСКА ИЗЛОЖБА - *

Сасвим ненадано припала ми је ријетка част да у оквиру програма прославе великог јубилеја из црногорске историје говорим на отварању изложбе "200 година утемељења модерне црногорске државе". Прихватајући се овога посла био сам свјестан да овдје, на Цетињу, у јединственом "граду музеју", у овом дому, у оквиру изложбене поставке коју су за ову прилику зналачки приредили радници Народног музеја Црне Горе, све што буде казано неће имати ону моћ поруке какву имају бројни експонати који нас окружују. Посебно је то тешко учинити међу Црногорцима навиклим да, због услова у којима су живјели, осим путем усмених предања и завјетних порука, истину о својој прошлости сазнају и преко материјалних остатака свог трајања. На таквим свједочанствима, као драгоценостима посебне врсте о којима се више знало у народу него што се могло прочитати у "књигама писаним", васпитаване су генерације наших предака, чуван историјски идентитет и његоване духовне вриједности народа.

Ипак, у намјери да се ближе осврнем на догађаје који су повод за данашњу изложбу, покушаћу да у основним назнакама вашу пажњу задржим на неколико општих историјских подсећања.

Два вијека модерне државности је необично значајан јубилеј. Он припада категорији великих датума који се у историји било којег народа препознају по снажним прекретничким збивањима којима се наталожена енергија генерација у једном замаху исказује као јединствена воља усмерена у правцу одбране или очувања неких од основних историјских ври-

* Бесједа у **поводу** отварања изложбе на Цетињу.

једности: опстанка, слободе, напретка, будућности. У таквим преломним периодима и појединци и друштво у цјелини исказују највећу моралну чврстину и снагу правећи крупне помаке на скали духовних и етичких вредности народа. Такви датуми се дубоко урезају у народно памћење и постају граничници који раздвајају вријеме на оно прије и после њих, а догађаји који иза њих стоје у још већој мјери добијају снагу вриједносних одредница сходно којима се високим мјерилима процјењују искораци свих каснијих нараштаја.

У дугој повјесници њеног трајања било је више значајних датума који су у историји Балкана и Европе високо уздигли Црну Гору и име црногорско. У низу оних за које се најнепосредније везује утемељење модерне црногорске државности јесу битке на Мартинићима и Крусима као и доношење првих законских текстова које је у вези с њима успједило.

Темељи државности савремене Црне Горе постављени су на размеђу два вијека у којима је политичка карта Европе доживјела дубоке промјене. Некад моћна, велика сусједна држава, Млетачка република одбројавала је посљедње године и дане, Османско царство преживљавало дубоку кризу, а на политичку позорницу Европе ступила је нова моћна империја чији је јакобински дух досљедно изражавао велики војсковођа Наполеон Бонапарта. У Црној Гори то је било вријеме несрећених односа са Русијом, али и вријеме дубоке унутрашње кризе која је, након самозванца Шћепана Малог, племенског нејединства и нејасноћа по питању будуће прве личности на челу Цетињске митрополије, захватала земљу. Она је нарочито била подстакнута политиком скадарског везира који је, осамостаљен од Порте, намјеравао да у сјеверној Албанији образује сопствену државу и да у њене границе, осим Скадарског пашалука, укључи Црну Гору, Херцеговину, млетачку Албанију и дио Далмације.

Први велики насртај скадарског везира десио се средином 1785. Махмутова војска у страшном походу тада је стигла на Цетиње. Цетињски манастир је био разорен, земља опустошена, а много људи, жена и дјеце побијено. Ионако измучен неродним годинама, народ је био опљачкан а оно мало преосталих средстава за живот разнесено. У земљи су владали немаштина, глад и општа несрећа. Уз то Црна Гора је било сама и без икакве помоћи, ни моралне ни било које друге, из Аустрије, Венеције, а ни из Русије. Проблеми у земљи су се умножавали, настао је раздор међу главарима, раздор у народу; скадарски паша је митио Црногорце, уносећи још већу неслогу. Вијек који је почео пробуђеним надама и великом визијом о ослобађању и стицању независности, па чак и о обнови пропалог царства, послје успостављања политичких веза са Русијом 1711. и свих успона и падова као да се завршавао потпуним посрнућем.

Такву, унесрећену Црну Гору затекао је Петар I Петровић Његош након завладичења у Сремским Карловцима и протјеривања из Петровграда. Ипак, поред опште невоље и свих личних недаћа којима је био изложен, пред напаћене и разочаране Црногорце, позиване и остављане сходно политичким интересима моћних, невјештим да, заокупљени властитим невољама, схвате значај међусобног јединства, одлучан да спријечи коначну пропаст, стао је тек рукоположени владика, четврти митрополит из куће Петровића, једна од најзначајнијих фигура у новијој политичкој историји Балкана. И када је изгледало да је у рушевинама Цетињског манастира угашен и последњи плам духовности и ослободилачког заноса Црногораца, из искри које су још тињале, мудрошћу и умијећем владике Петра I, развио се снажан ослободилачки пламен у коме су, у јединству већем него икад раније, горјеле бакље свих црногорских племена. Горка искуства која је Петар I стекао послје својих првих неуспјелих политичких мисија на руском и аустријском двору, учврстила су га у увјерењу да убудуће ослонац за своју политику тражи не у Бечу и Петрограду, него код свог властитог народа. Одлучан у таквој намјери, усрдним ријечима мирио је црногорска племена, савјетовао их на слогу, ширећи увјерење да се једино тако, у слози повезана, могу одупријети скадарском паши који се поново спремао да удари на Црну Гору.

Неизбјежност сукоба са Махмутовом војском збила је редове Црногораца. Свијест о заједничкој судбини и упућеност једино на властите снаге, налагали су да се идеја о међусобном јединству и слози црногорских племена пренесе на уједињење и заједничку борбу Црне Горе и Брда. И док су раније пројекције те врсте у 18. вијеку биле, ипак, само на нивоу или више добро осмишљених жеља, тек су на самом његовом истеку створени реални унутрашњи услови који су, усљед велике спољне опасности, омогућили да се оствари потребан степен јединства као једини начин очувања опстанка и стечене независности. Новом нивоу достигнуте свијести одговарало је и сазнање да је напад на брдска племена истовремено напад на Црну Гору и обрнуто. Ријешеност да се истраје у заједништву и заједничкој борби морала је бити издигнута на већи степен друштвене одговорности и изражена кроз акта, која су, као што ћемо видјети, први пут имала обиљежја докумената обавезујућег карактера. Тако су настали најстарији правни споменици којима почиње историја писаног права савремене црногорске државе. Ријеч је о *Одлуци* и *Сћеги*.

Одлука је била документ у коме је први пут, мада не у законској форми, изражена и подигнута на степен правне обавезности "свијет о отачаству", у коме су Брђани третирани као браћа "која чине јединствену етничку цјелину са Црногорцима". Овим документом Црногорци су се обавезали да се боре против Махмута "напао он њих или Брђане". Степен

под заклетвом преузетих обавеза био је такав да се у погледу одбране Брђани третирају као Црногорци, односно Брда као дио територије Црне Горе. Сходно садржају *Одлуке*, након збора на Цетињу од 5. јула 1796, главнина црногорске војске је отишла у Бјелопавлиће. Пружајући војну помоћ Брђанима у бици на Мартинићима, Црногорци су не само допринијели побједоносном исходу борбе већ је као резултат заједничког ратовања остварено и уједињење са појединим брдским племенима.

Пред извјесношћу Бушатлијине одмазде за нанијети пораз, охрабрени успјехом на Мартинићима, Црногорци су *Сћеџом* потврдили ријешеност да у својој борби истрају и не узмакну и не пред османским трупама. У њој су поновљене, с већом одлучношћу, мисли казане у *Одлуци*. Могли бисмо чак казати да је *Сћеџа* по садржају једна од варијанти *Одлуке*. Ипак, с обзиром на то да је у шест посебних чланова она обавезивала на "помоћ нашу, друг другу, племе племену, нахија нахији", прокламовала забрану издаје, односно обавезивала Црногорце и Брђане да, под заклетвом, заједнички учествују у војним и политичким акцијама ради одбране отачаства, не можемо а да не констатујемо да је ријеч о најстаријем црногорском споменику. *Сћеџа* је кодификовала начела обичајног права о слободи и одбрани отаџбине, прописујући за издају моралне санкције које су у црногорском патријархалном друштву имале значај казне теже од смрти. Морална обавезност *Сћеџе* свакако је утицала да Црногорци понове изузетан војнички успјех и да у бици на Крусима, у којој је, као што је познато, погинуо заповједник османске војске, однесу побједу. Као и прва и друга велика црногорска побједа наишла је на снажан одјек у јавности европских држава. Преко њих "Црна Гора је ушла у европску историју као политичко-географски појам потпуно независан од Порте". Она је, дакле, значила дефинитивно излажење Црне Горе испод османске власти која послје битака на Мартинићима и Крусима објективно више није била саставни дио Османског царства.

Осим међународне афирмације ови догађаји су имали значај и са становишта изградње институција централне власти, односно ширег замаха у развоју државотворних процеса. Пресудан допринос и у том погледу дао је владика Петар I. Он се огласио како у законодавној активности тако и у настојању да се у земљи уведе ред и сачува њено територијално јединство. За успјешан ток тих процеса посебан значај имало је доношење првог дијела *Законика ойшћеџ црногорскоџ и брдскоџ* као и избор *Правишељсџивујућеџ суда црногорскоџ и брдскоџ* на скупштини у Стањевићима у октобру 1798. Заједно с другим дијелом *Законика*, усвојеним 1803, процес формирања јавне власти у Црној Гори добио је своју потпунију нормативну страну. Законик Петра I, којим је извршена и рецепција основних одредаба *Сћеџе* представљао је правни кодекс. Иако се

радило о једном законском акту, његове одредбе регулисале су различите области друштвеног живота. Законик је имао циљ да развије државну власт и одстрани родовско-племенску анархију. Мада је на том путу било доста тешкоћа, напредак у развоју државности, иако спор и бременим кризама, није се прекидао.

На темељима које је поставио Петар I, државотворни замах Црна Гора је доживела у вријеме Петра II Петровића Његоша. Уз помоћ руских изасланика тада је формиран *Сенаџ* као нови орган централне власти, али су установљени и локални органи власти: племенски капетани, гвардија и установа перјаника. За вријеме Његошеве владавине оформљен је државни апарат у правом смислу те ријечи, односно државна организација однијела је превагу над племенским партикуларизмом.

Уздизање и снажење државног организма у Црној Гори, остварено у првој половини 19. вијека, било је достигло, такве размјере да се готово нужно морало поставити питање промјене "државног облика", односно довођења у склад њене спољне форме са оствареним степеном унутрашњег развоја, као и са праксом организације власти у другим земљама. Но, ако Црна Гора по историјском искуству и политичкој традицији, а посебно због још увијек неоствареног сувереног статуса, није могла слиједити државну праксу осталих европских земаља, свакако да је на нивоу остварљивости била потреба да се државном организму да свјетовни карактер. У пракси је то изражено раздвајањем духовне и свјетовне власти обједињене у личности владике. Црна Гора је 1852. проглашена за књажевину и тако престала да буде "теократска држава" посебног типа.

Проглашење Црне Горе за књажевину, односно доношењем *Даниловог законика*, развој државе у Црној Гори добио је грађанске елементе. Са становишта изграђености унутрашње организације власти, доношењем *Даниловог законика* Црна Гора је заслуживала да буде призната за равноправног члана међународне заједнице. Иако то није учињено на мировној конференцији у Паризу 1856, а ни касније, послије битке на Граховцу 1858, на конференцији у Цариграду у новембру исте године, на интервенцију великих сила, Порта је пристала на формирање међународне комисије за разграничење. Тако је први пут утврђена граница државне територије Црне Горе, што се може сматрати и видом прећутног међународног признања.

И поред оствареног степена независности и постојања свих фактичких атрибута државне власти, до коначног признања резултата ослободилачке борбе и међународног признања Црногорци су, осим оног из 1862, морали да воде још један велики рат 1876-1878. Овај је, осим славе њиховом оружју на Вучјем долу, Фундини, Тријепчу и у Васојевићима,

довео и до регулисања међународног статуса државе. Најприје је то учињено прелиминарним миром у Сан Стефану, а затим коначно одлукама Берлинског конгреса 1878.

Чином међународног признања Црна Гора није постала потпуно нова личност у међународним односима. Она је и прије тога, посебно проглашењем за књажевину, у таквом стању била. На Берлинском конгресу ријешен је само њен међународно-правни статус, односно призната је за субјект међународног права. Од државе у фактичком смислу она је постала држава у смислу међународног права. Тиме су отворене нове странице у историји Црне Горе, сада као самосталне међународно признате земље. Током тог периода она је остварила снажан и вишеструк развој. Осим фазе књажевског апсолутизма, прошла је кроз период уставности и парламентарног живота, а 1910. је уздигнута на ранг краљевства. Бројним унутрашњим реформама њен правни поредак је усаглашван с токовима модерне европске правне мисли што се посебно може потврдити на примјеру *Ойшшег имовинског законика*.

Након Првог балканског рата, у завршној фази рјешавања Источног питања, територија Црне Горе је значајно увећана и она је добила заједничку границу са Србијом. Тада се на отворен и јасан начин поставило питање уједињења двије земље. Слијед догађаја везаних за Први свјетски рат и развој покрета за југословенско уједињење упутили су Црну Гору у правцу југословенске заједнице у чији састав је ушла 1918. Црна Гора у новој држави дијелила судбину осталих југословенских покрајина. У последњих педесет година, као федерална јединица републиканског типа, Црна Гора егзистира у саставу СФРЈ, односно СРЈ, настављајући у том виду уставну и парламентарну традицију црногорске државности.

О свему овоме, када је о богатој историји државности Црне Горе ријеч, као што сам на почетку рекао, много рјечитије и потпуније од овог кратког историјског подсећања говоре експонати у овој поставци Историјског музеја.

Dr Radoslav Raspopović

**DEUX CENTS ANS DE LA FONDATION DE L'ÉTAT MONTÉNÉGRIN
MODERNE - L'EXPOSITION DE MUSÉE**

Résumé

Ce texte représente le discours prononcé par l'auteur de cet ouvrage à l'occasion de l'ouverture de l'exposition "Deux cents ans de la fondation de l'État monténégrin moderne", organisée à la Maison du gouvernement à Cetinje.

L'exposition est préparée par les employés du Musée d'État. Elle fut ouverte le 16 octobre 1996 dans le cadre du programme plus large de la célébration de deux siècles de l'État monténégrin moderne. Dans ce discours Raspopović a donné un bref aperçu du développement d'État et de droit du Monténégro à partir de premiers fondements d'État à la fin du XVIIIe siècle et au commencement du XIXe siècle, puis de sa consolidation jusqu'à son entrée à la communauté yougoslave en 1918 et sa position dans la fédération.